

JÁNOSI CSABA

Gyergyószék borvizei

A gyergyószéki embernek nem kell magyarázni a borvíz szó jelentését. De azért mi megtesszük. Nem árt ha egy kicsit fellapozzuk a régi korok leírásait, mert abból is lehet tanulni. Mátyus István 1766-ban a *Diaetetika* című könyvében azt írja a borvízről, hogy „ha megkóstoljuk tsipős íze van, majd mind a savanyutska bornak: a honnan köznévvel a Savanyu vagy Bor vizeknek is neveztetnek, sőt az erősebb bor vizekről, a kik először bőven iszszak, mintegy megrészegedni- is láttatnak.” Erre mondja a székel, hogy akinek ettől megy el az esze, annak soha nem jön vissza. Ha megrészegedni nem is lehet tőle, de a másnaposságra kitűnő ír, főleg a szódabikarbónában gazdag borvíz. Kovásznán *kusti borvíznek* nevezik a férfiak ünnepek, lakodalmak utáni kedvelt italát. Névmagyarázatért azért fellapoztuk *A magyar nyelv szótárát*, amelyben a szerzők, Czuczor Gergely és Fogarasi János azt írják, hogy a bor = forr, tüzes, forrongó, hevítő tulajdonságú. Varga

Csaba a gyökelmélet hírdetője és bizonyítója is hasonlóan vélekedett: „a bor a forr szóval azonos, mely pezsgést jelent. Az f hang gyakorta válik b hanggá.” A borvíz tehát for(r)víz, az az pezsgő víz. Valóban a szépen gyöngyöző borvíz a fővő vízre emlékeztet. Gyermekkorunk kedvenc szórakozása volt az ún. *sörözés*, amikor a szénsavban gazdag nagyutsnádi Nádasai borvízbe homokot szórtunk, ami felszabadította a szén-dioxidot, habossá vált a víz felülete, mint a sörnek. Igazi habzó ital volt, borsózó víz. De mielőtt megrészegednénk, még elmondom, hogy a székely nyelv rendkívül gazdag olyan hangutánzó szavakban, amelyek a száraz és a nedves gázömlésekhez, a bűdös gödrökhöz, az erőhöz, vagy a dohhoz, valamint a savanyú vagy borvízhez köthetők. Mai divatos szóval, mofettának nevezett bűdös gödröket gőzlőként, párolóként vagy Gyergyószéken döglesztőként emlegetik. Mellettük ott van a lobogó, a fortyogó, a posszogó, a rotyogó, a dungó, a dongó, a buffogó, a puffogó, a sugó, a hortyogó, a tortyogó, a szortyogó, a fővő, a bugyogó, a buzogó, a süllögő, a sustorgó, és nem utolsó sorban a gyergyóújfalvi süttögő a Nagykertben.

De térjünk vissza a kaptafához. Bányai János Székelyföld egyik legnagyobb ásványvíz, borvíz kutatója írta: „Nincs a földkerekségnek még egy ilyen kis pontja, mely oly bőkezően ontaná magából a felséges üdítő italt, mint a Hargita vidéke.

Ha Finnországot az ezer tó országának neveztük el, úgy még jogosabban mondhatnánk a Székelyföldet az ásványvizek, vagy székelyesen a borvizek hazájának.”¹

Ez alól Gyergyószék sem kivétel. Ezért most ezen a tájegységen keresztül mutatjuk be a borvíz születését. Minek is köszönhetjük létét? Geológus szemmel, ha körbenézünk a gyergyóremetei Kelenc-kőről, akkor lábunk alatt fekszik a vulkanikus eredetű Görgényi-havasok, s északabbra a Kelemen-havasok, amelyeknek lassan kihűlő magmakamrájából áramlik fel a borvizeknek sava-borsát adó szén-savgáz. Szemközt keleten húzódnak a Besztercei- és Gyergyói-havasok kristályos rögei, amelynek ékei a koronaként kiemelkedő mészkőszikrek. Ezeknek a hegyeknek az ölelésében bölcsőként ringnak a Bélbori-, Borszéki-, Maroshévízi- és a Gyergyói-medencék. Ezeknek a hegyeknek változatos kőzetei tárolják a borvizeket, s a víz által kioldott elemek adják meg a zamatát, ízét. A legnagyobb ásványvíz tárolók a Bélbori-, Borszéki-, valamint a Maroshévízi-medencék talpzatát képező repe-dezett üreges mészkövekben és a fiatal hegyközi medencék laza homokos kavicsos rétegösszleteiben alakultak ki. Ezt a feltevésünket igazolja a maroshévízi Urmánczy és Bánffy fürdők vagy a Bélbori- és Borszéki-medencék borvízforrásainak vízhozama. Azoknak a tölgyesi borvízforrásoknak, amelyek a szericites kristályos palák-ból² erednek, hozama elenyésző.

A Gyergyói-medencében a Maros vonala mentén feltörő borvízforrások nagy része a szénsavval telített talajvízből táplálkozik. Csomafalváról írja Orbán Balázs „hogy a Marost kivéve, édes vizet itt találni nem lehet, mert bárhol ássanak is kutat, mindenütt ásványos víz fakad fel: egyik ilyen forrás a bort is főzi, s oly erős, hogy borszéki helyett hordják szét.”³

Úgy tartják, hogy ugyanabba a folyóvízbe kétszer nem lehet belelépni. Hát így vagyunk a borvízforrásaikkal is: két egyforma összetételű forrást aligha találunk. Hasonló összetételű, ugyanolyan jellegű, típusú forrást viszont igen.

- 1 MÍRK László: *A székelyföldi borvízforrások vizeinek és neveinek sokfélesége*. In: *Honismeret*, XXXVII. (2009) 5. sz, 96.
- 2 Átalakult, kristályos, finomszemcsés muszkovit - népiesen máriaüveg - kvarc, földpát összetételű kőzet. A Gyergyói-havasok uralkodó kőzete.
- 3 ORBÁN Balázs: *A Székelyföld leírása. XXX. Gyergyó délnyugati szöglete*. Pest, Nyomattott Panda és Frohna Könyvnyomdájában, 1868. www.mek.oszk.hu

Borvízforrásaink típusát a vegyi elemzések alapján állapítjuk meg. Ebben a folyamatban a három fő kation:⁴ a nátrium, a kalcium és a magnézium, valamint a három fő anion: a klorid, a szulfát és hidrogénkarbonát mennyisége a döntő. Ahány tudós, annyi táblázat, de mi most ezt nem tárgyaljuk, hanem a meglévő elemzéseink alapján felsoroljuk Gyergyószék ásványvizeinek a típusait. Ha már itt vagyunk

⁴ A kation pozitív, az anion negatív töltésű részecske. Az ásványvizek típusának megállapításához szükséges a fontosabb kationok: nátrium, kálium, kalcium, magnézium és anionok: klorid, szulfát, hidrogénkarbonát mennyiségének a kimutatása a vegyelemzések során.

Gyergyóremete forrásai: a Maros híd alatti, a Töltési, a Csonka Kati Küpüje, és Csoma küpüje. A csomafalvi Délhegy északi peremén tör elő a Setétpataki borvíz. Régebb a falunak két fürdője is volt A Felsőnyírfürdő és a Tokányé gübüje. Napjainkban a Felsőnyírfürdő újult meg. Gyergyóújfalu és Kilyénfalva határában ismertebb borvizek a Hajnal-forrás vagy Újhargita, a Maroshíd alatti, a Külsőkút, a kilyénfalvi közkút és a mellette lévő fúrás.

A Gyergyói-medence borvízforrásainak többsége a vegyes típusú borvizek nátrium-kalcium-magnézium-hidrogénkarbonát-klorid csoportjába sorolható. Csomafalva-Újfalu vonalán kalcium-nátrium-magnézium-hidrogénkarbonát-szulfát

kezdjük a medence településeinek a forrásaival. Névsort olvasva a remetei borvizek között azt észleljük, hogy sok a hiányzó. Sok eltűnt a különböző tevékenységek, lecsapolási munkálatok során, de mélyfúrással újak is születtek. Kezdjük a Güdücnél találhatóval (Güdüc-pataka mentén), következik a Réti borvíz, Pál Albert-féle fúrás, Túlamarosi borvíz, Nagyborvíz vagy a Fürdő borvíz, Remetei borvízfürdő vagy a Zakor Anti fürdője, a Sorokalji vagy Veresmarti borvíz, Maroshídi, Hídalatti vagy Nyírszegi borvíz és a Sóza. Újabb nagy hozamú, gejzírszerűen, időszakosan feltörő vizű fúrt kút a Felső-Maros hídnál várja a felhasználást. A következő borvizes falu Csomafalva, amelyikről Teleki József azt írja 1799-ben, hogy „édesvíz gyanány borvízzel élnek, mert még a kutak is savanyú vizek.”⁵ Számtalan borvizes kút mellett Csomafalva legismertebb borvíz-

5 TELEKI József: *Úti jegyzések*. Szerk.: DOMOKOS Pál Péter. Kolozsvár, Gloria Nyomdai Műintézet, 1937. 39.

jellegűek a források. A gyergyói borvizek arról árulkodnak, hogy a mélységben a Görgényi-havasok alatt talán átnyúlnak az Erdélyi-medence sóban gazdag rétegei. Csak így magyarázható a borvízforrások magas nátrium-klorid tartalma. Hasonló vegyi összetételűek a maroshévízi langyos fürdők vizei is.

Gyergyószék borvizekben egyik leggazdagabb tájegysége a Bélbori-medence, ahol Orbán Balázs szerint „az ásványos források száma meghaladja a százat, csak a Sáska réten hatvannál több forrás buzog fel. Ezek közt a legnevezetesebb a Rotyogó, mely a borszéki főkútnál is több szénsav-gázt tartalmaz, s annál erősebbnek »tartatik«.”⁶ Dr. Pálffy Mór székely származású geológus 1904-es felmérése szerint a bélbori borvizek helynévanyagának nagy része még magyar volt. „Legészakon a Dobrán patakban van az u.n. Csató fürdő és nem messze tőle egy ivóforrás, mindkettő lápon keresztül tör fel, ezért erősen kénes szagú. A kettő környékén és a kettő közötti láp minden pontján erőssen forrik a szénsav. Ezekről délre a medence szélén van a Rákóczi-forrás, amely körül kevesebb a láp, s ezért a vize is kevésbé kénes szagú. Hasonló a Szent István-forrás és az Erzsébet-fürdő vize... A Butka-Bilborajuluj északi oldalán van a Milleniumi-forrás, a délin az Attila-forrás”.⁷ A bélbori borvizek nagyrészt a kalcium-magnézium-hidrogénkarbonátos vizek csoportjába sorolhatók.

Az utóbbi évszázadok legismertebb gyergyószéki borvize a borszéki, ahol több, nagyrészt történelmi személyek nevét viselő borvízforrás ismert: Főkút, Erzsébet, László, Boldizsár, Lázár, Károly, Fogarassy, Kossuth-forrás, Ős-forrás, Pierre Curie-forrás stb. A vízáadó dolomitos kristályos rétegeknek⁸ köszönhetően borszéki vizek is kalcium-magnézium-hidrogénkarbonátos típusúak. Kevés vasat és nagy mennyiségű szénsavat tartalmaznak.

Gyergyóholló és Gyergyótölgyes határában közel húsz borvízforrás ismeretes. Nevük főleg az egykori telektulajdonosokhoz kapcsolódik: Komárnayiki,

6 ORBÁN Balázs: *A Székelyföld leírása. XXV. Borszék.* Pest, Nyomatott Panda és Frohna Könyvnyomdájában, 1868. www.mek.oszk.hu

7 PÁLFFY Mór: *Borszéki-fürdő és Gyergyó-bélbor geológiai és hydroológiai viszonyai.* In: *Földtani Közlemény, XXV.* (1905) 1. sz.

8 Átalakult kalcium, magnézium tartalmú tengeri üledékes kőzet. A Bélbori- és a Borszéki-medence talapzatának uralkodó kőzete.

Baraszoí, Bogdán borvíz, Aszódpataki, Csibi borvíz, Sándor borvíz, Márkpataki, Deákpataki, Rosszborvíz, Nagyrezpataki, Tárna borvíz, Attila borvíz stb. A kristályos és mészkőrétegekből fakadó vizek kalcium-, magnézium-hidrogén-karbonátosak. Az érces területeken fakadó borvizek szulfátosak.

A korábban Gyergyószékhez tartozó Gyergyóbékás ásványvizei, a Borvíz-patakihoz hasonlóan, kalcium-magnézium-hidrogénkarbonátos típusúak.

Az előbb felsorolt ásványvizek kezdetben gyógyvíznek minősültek, az ide kapcsolódó mondák is ezt igazolják. Ennek köszönhető a korai, 19. századi palackozás megkezdése is. 1806-hoz kötik a borszéki víz palackozását. Korábban palackozták a Főkutat, a Kossuthot, a Boldizsárt. Hankó Vilmos szerint Gyergyóújfaluban „1895. év július havában fogamzott meg az eszme Géring Ferencz agyában, hogy a gyergyó-maros-menti ásványvizet forgalomba hozza *Hajnal* néven.”⁹ Ugyanitt az 1990-es években *Új Hargita* néven egy rövid ideig palackoztak borvizet. Gyergyótölgyesen 1907-től *Attila* néven palackozták a Veres-kő alatti forrás vizét. Gyergyóbékáson 1977 óta palackoznak borvizet, jelenleg *Cristalina* néven. A 2010-es évek elején Bélborban megkezdtek a *Bélbor* víz palackozását, ami tiszavirág életűnek bizonyult.

Az ivókúra mellett a borvizeink fontos szerepet játszottak, játszanak a fürdőkultúránkban is. Úgy tartják, hogy a helyi lakosság mellett Erdély fejedelmei is használták nyavalyáik gyógyítására a borszéki és a maroshévízi ásványvizet. Eszerint a fiatal Báthory Zsigmond fejedelem Buccella doktor rendeletére „a borszéki lobogóból, nehéz vasabroncsos hordókból, nagy költséggel hozatta a vizet, s azt jéggel hűtetvén meg, abban naponként fürdött.”¹⁰ A maroshévízi langyos vizek Orbán Balázs szerint „a nemzeti fejedelmek korszakában oly kiérdemlett hirben állottak, hogy Rákóczi György fejedelem 1638-ban maga is meglátogatta.”¹¹

9 HANKÓ Vilmos: *A gyergyói ásványvíz*. In: *Erdély*, VII. (1898) 1-2. sz. 27.

10 JÓSIKA Miklós: *Jósika István. Regény*. Új Folyam. Nyolczadik rész. Pest, Heckenast Gusztáv Nyomdája, 1847. 135.

11 ORBÁN Balázs: *A Székelyföld leírása. XXVIII. Átrándulás Gyergyó-Topliczára*. Pest, Nyomatott Panda és Frohna Könyvnyomdájában, 1868. www.mek.oszk.hu

De a népi fürdőket se hagyjuk ki a sorból, legalább a felsorolás erejéig ismer- tessük őket. Bélbor környékéről ismert az egykori Csató vagy Erzsébet fürdő vagy újabban a Dobreanu vagy Truța, Borszé- ket ki ne hagyjuk az Ó- és Újsárossal, a Tündérkerti feredővel, az Ó- és Új Lobogóval, a Lázárral, a Kún fürdővel. Maroshévízen a Bánffy és az Urmánczy a legismertebb. Gyergyóremetén a Zakor Anti fürdője, vagy az újabb korban Ma- ros gyógyfürdő. Mélik István nevéhez fűződik az 1880-ban modernizált reme- tei fürdő, ahol a jobb módúak üstökben felmelegítve használták, a helyiek to- vábbra is a hideg, hagyományos borvíz- fürdőt részesítették előnyben. A közeli Csomafalván, a Felsőnyírkerti fürdőt és a Tokányé gübűjét használták. 1898-ban Portik Lajos „a gyergyóújfalvi határon levő fürdőjét újonnan berendezvén, a nyár elején megnyitotta.”¹²

Gyergyó-
csomafalva

Végezetül idézzük meg Gárdonyi Géza borvízről írt sorait: „Jóleső meg- lepődéssel látom, hogy a víz kristálytiszt és ki gondolná: jéghideg! pompás! könnyű! borvíz! Nohát ittam én életemben sokféle és drága nemes italt, de ilyen csak az angyalok isznak a menyországban. Mintha nem is víz volna, csak egy hűsítő, levegőkönnyűségű, égi jó valami: eszményített víz, aminőt az Isten csak a maga számára teremthetett”.¹³

12 HANKÓ Vilmos: *Új fürdő*. In: *Erdély*, VII. (1898) 1-2. sz. 26.

13 GÁRDONYI Géza: *Amiket az útleíró elhallgat*. Budapest, Adamo Books Kiadó, 2017. 61.

Apele minerale din Gheorgheni

Studiul intitulat Apele minerale din Gheorgheni, după o scurtă schemă geologică, enumeră cele mai importante studii și cărți care descriu apele minerale ale regiunii din secolul al XVIII-lea până în zilele noastre. A doua parte descrie cadastrul sursă a așezărilor din regiune. Acesta enumeră sursele cartografiate, descrie natura lor chimică și descrie punctele de îmbuteliere a apelor minerale existente odinioară și încă existente.

Mineral waters of Gyergyószék

After a brief geological outline, the study of Mineral waters of Gyergyószék lists the most important studies and books describing the mineral waters of the area from the 18th century to the present. The second part describes the source cadastre of the settlements in the region. It lists the mapped sources, describes their chemical nature, and describes the former and still existing mineral water bottling stations and plants.